

ХИЛАНДАРСКИ
ЗБОРНИК

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITÉ DE CHILANDAR

RECUEIL DE CHILANDAR

14

DIRECTEUR MIRJANA ŽIVOJINOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ХИЛАНДАРСКИ ОДБОР

ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК

14

УРЕДНИК МИРЈАНА ЖИВОЛИНОВИЋ

БЕОГРАД 2017

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР :

ЂОРЂЕ БУБАЛО, МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ, ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ,
БОЈАН МИЉКОВИЋ, СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, ЗОРАН РАКИЋ, ВИКТОР
САВИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ, АНАТОЛИЈ АРКАДЈЕВИЧ ТУРИЛОВ,
АЛЕКСАНДАР ФОТИЋ, ДЕЈАН ЦЕЛЕБЦИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ :

ВИКТОР САВИЋ

COMITÉ DE RÉDACTION :

ЂОРЂЕ БУБАЛО, ДЕЈАН Д՜ЖЕЛЕВД՜ЖИЋ, АЛЕКСАНДАР ФОТИЋ, ЉУБОМИР
МАКСИМОВИЋ, БОЈАН МИЉКОВИЋ, СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, ЗОРАН РАКИЋ,
ВИКТОР САВИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ, АНАТОЛИЈ АРКАДЈЕВИЧ ТУРИЛОВ,
МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ

SÉCRETAIRE DE LA RÉDACTION :

ВИКТОР САВИЋ

АМБЛЕМ: РЕЉЕФ НА КАМЕНОЈ ПЛОЧИ
ГЛАВНА ЦРКВА МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА
ПРИПРАТА КНЕЗА ЛАЗАРА, XIV ВЕК

ПОМИЊУ ЛИ СЕ „ИГУМАНСКИ МАНАСТИРИ“ У ХИЛАНДАРСКОМ ТИПИКУ?*

ВИКТОР САВИЋ

А п с т р а к т. – У важећим преводима сабраних дела светог Саве појављује се, између осталог, једно спорно место у 13. глави Хиландарског типика, засновано на тексту најстаријег преписа с почетка XIII века (Хил., AS 156). Услед нераздевања изворног текста израђена је термилошка синтагма „игумански манастири“. Вишеструка језичка анализа, као и поређење са Студеничким типиком, показује да је за назначено место потребна другачија интерпретација од досадашње.

У науци су добро познати сложени односи који владају међу трима манастирским типцима из исте породице, Евергетидским, Хиландарским и Студеничким, нарочито између прва два.¹ Познато је, такође, у којој мери се разликују садржаји 13. главе. У њој се говори о избору и црквеном постављењу игумана (процедура и обред): након сличног кратког увода у свим типцима, излажу се различите предисторије у прва два типика, у српским типцима се говори о нарочитом статусу манастира и његова настојатеља, да би се, потом, у сва три типика прешло на начин његова избора и црквену хиротонију. – У Типику Богородице Евергетиде најпре се приповеда о првобитној замисли ктитора Тимотија да се одреде два игумана, један повучен (ἔγκλειστος), тзв. „затворник“, други слободан (ἄνετος), али је он од тога одустао и одредио је једнога игумана с ограниченим кретањем.² У Хиландарском типику се говори о посебном угледу који ужива манастир Богородице Наставнице код [romeјских] царева, а затим и о томе како је „смерни“ [Сава], на основу тога, издејствовао у царева да игуман не иде

* Прилог је резултат рада на пројекту „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције“ (бр. 178030), који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 *Описаніе литургическихъ рукописей, хранящихся въ библиотекахъ православнаго востока*, Доцента Кіевской духовной Академіи Алексѣя Дмитріевскаго, томъ I, Толкѣа, часть первая, Памятники патриаршихъ уставовъ и ктиторскіе монастырскіе типиконы, Кіевъ 1895, XLV–XLVIII; Ватрослав Јагић, *Тийшк хиландарски и њејов ірчки извор (додатѣак к издању епископа Димитрија)*,

Споменик СКА, XXXIV, Други разред, 31, Београд 1898, 1–66; Мирјана Живојиновић, *Хиландарски и Евергетидски типик. Подударности и разлике*, Зборник радова Византолошког института, XXXIII, Београд 1994, 85–102; Виктор Савић, *Бојослужбена лексика у српским типцима од XIII до XIV века*, Нови Сад 2013, 112–448 (одбрањена докторска дисертација у рукопису).

2 Ватрослав Јагић, *нав. дело*, 31; Paul Gautier, *Le typikon de la Théotokos Evergétis*, Revue des études byzantines, tome 40, 1982, 47; Мирјана Живојиновић, *нав. дело*, 93.

к њима на далек пут него да се у самом манастиру налази штап³ (у каснијем грчком тексту βακτηρία)⁴ који ће замењивати царево непосредно „знаменовање“ (именовање).⁵ У Студеничком пак типичу укратко се истиче да манастир Богородице Благодетнице има посебан статус код [српскога] краља и почившега ктитора, господар-Симеона, и да студенички игуман има „највиши“ положај, те да ће се он, стога, називати „првим“ [међу осталим српским игуманима].⁶ У свим типичима се, затим, прелази на начин избора новог игумана.⁷

Први део особене нарације Хиландарског типика у нашој науци је, разумљиво, привлачио највише пажње јер је у њему истицан посебан положај који је манастир стекао у Царству Ромеја (постао је тзв. „царски манастир“). Као што је добро познато, посебан, али не и једини у држави.⁸ Поставља се питање да ли је тај део у целости ваљано схваћен. Да бисмо уочили проблем, донећемо, најпре, спорно место (1), а затим и читав српскословенски одељак из Хиландарског типика, као и одговарајући, нешто дужи део из Студеничког типика (2), јер је очигледно да постоји текстолошка веза међу њима. После почетних, готово истоветних речи у оба типика (о постављени игуменовѣх итд.) постепено се појављују разлике, али је и даље до одређене тачке могуће пратити сличности засноване на заједничкој подлози (в. другу табелу у којој су подвучени подударни делови текста).

(1)

Хиландарски типик (рукопис из 1206), 12а   Студенички типик (рукопис из 1619), 29а

да естъ оу потти манастырь · игумань · ѣко
нни ц(ѣ)с(а)р(ь)сти манастырне игуманне

да ес(тъ) въ потти манастырь и игумень си
· да ес(тъ) въсѣх[ь] игжмень вышши · и да
нарнцает се пръвы

(2)

Хиландарски типик, 12а

Студенички типик, 29а–29б

ѣко нашъ си с(вє)ты манастырь · прѣс(вє)тыє
г(оспо)ждє наставнице нашеє в(огороди)це ·
поттень быс(тъ) оу[ь] бл(а)говѣрныхъ ц(ѣ)с(а)рѣ
· да естъ оу потти манастырь · игумань · ѣко
нни ц(ѣ)с(а)р(ь)сти манастырне игуманне ·
нни же наѣлѣжють се оу[ь] ц(ѣ)с(а)рѣ

ѣко нашъ с(вє)тын съ манастырь · прѣс(вє)тыє
вл[а]д[ы]ч[и]це наше г(оспо)ждє в(огороди)це
вл(а)годѣтнице · поттень быс(тъ) оу[ь]
бл(а)говѣрнаго и хр(н)столюбнаго краля ·
бл(а)женнаго о(тъ)ца нашего и хтнтора
г(осподи)на симеона да ес(тъ) въ потти
манастырь и игумень си · да ес(тъ) въсѣх[ь]
игжмень вышши · и да нарнцает се пръвы

3 О овом главном симболу игуманског достојанства в. Бојан Миљковић, *Хиландарски игумански шийай*, Перѣволоѣ, књига 1. Зборник у част Мирјане Живојиновић, Београд 2015, 127–137.

4 Paul Gautier, *нав. дело*, 51, р. 632, 638.

5 В. *Хиландарски шийик. Рукопис СНЛ AS 156*, приредио Димитрије Богдановић, Београд 1995, XXXII, 27.

6 В. *Студенички шийик. Царосѣавник манастира Студенице*, књигу приредио, превео и поговор написао Томислав Јовановић, Београд 1994, 72; *Студенички шийик. Царосѣавник манастира Студенице*, фототипско

издање, књигу приредила и поговор написала Надежда Р. Синдик, Београд 1992, 93–94.

7 За најстарији препис Хиландарског типика који је у овој анализи од кључнога значаја држи се да је настао почетком XIII века; по нашим ранијим закључцима он је настао у другој половини 1206. (ако не и нешто пре); в. Виктор Савић, *Шийокавска вокализација у Хиландарском шийику*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXIX, Београд 2013, 86 (уп. Владимир Мошин, *Правни сийиси свєтїоїа Саве*, Сава Немањић – свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 109).

8 Мирјана Живојиновић, *нав. дело*, 94.

Могуће је, уз мање оградe, чак и свођење оба текста на „почетно“ стање (в. приказ према ортографским начелима која владају у најстаријем препису Хиландарског типика; у угластим заградама смештене су двојне могућности).

(3)

ѣко нашъ [сн с(вѣ)ты · с(вѣ)ты съ] мнастырь · прѣс(вѣ)тыѣ [г(оспо)ждѣ ... нашеѣ или наше
г(оспо)ждѣ] б(огородн)це · поттень быс(тъ) од[ь] бл(а)говѣрн- [...] · да естъ оу поттн мнастырь
[· или н] нгоумань ·

Назначена места коректно су преношена у досадашњим издањима. Проблем је наступио у преводима који су, потом, послужили као основа за даља истраживања. Претпоследња смисаона потцелина у најстаријем препису Хиландарског типика (1) превођена је на следећи начин:

„да је у броју игуманских манастира као и други царски игумански манастири“ (Л. Мирковић; Д. Богдановић исто).⁹

У нашој науци се од овога полазило као да је у Типику посведочено постојање „игуманских манастира“. Да би се дошло до оваква тумачења потребно је или да имамо одговарајући придев *нгоумань (у нормализованом правопису нгоумень, у читању *иѣумењ*) у значењу ‘игумански’ (како су, очито, на првом месту схватили наши преводиоци) или да имамо именицу *нгоуменниа ‘игумански манастир’. За овакво, друго значење, помињање манастира у истој конструкцији било би сувишно (јер се његов семантички садржај подразумева), што није случај; мнастырь и нгоуменниа се не сударају него у збиру доносе другачије значење. Остављамо по страни питање имају ли грчки извори уопште овакву реч.¹⁰

Придев нгоумань технички је могућ за српскословенски језик будући да се томе не опиру формални разлози, тим пре што је (хапаксно) посведочен у старословенском и на њему шире заснованом црквенословенском канону (као нгоумѣнь),¹¹ иако нама нису познате одговарајуће потврде (осим „ове“, ако је за сада оставимо по страни). Речи нема ни у Даничићеву *Рјечнику*, мада постоје потврде за придеве нгоуменьскын и нгоуменьовъ, оба по његовој дефиницији *heguteni*.¹² У Миклошичеву *Лексикону*, уз побројана два придева

9 *Списи Свѣтѣоѣ Сава и Сѣевана Првоенчаноѣа*, превео Л. Мирковић, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1939, 70–71. *Свѣтѣи Сава. Сабрани списи*, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, приредио Димитрије Богдановић, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 2, Београд 1986, 63; Димитрије Богдановић, *нав. дело*, 72.

10 Словенска (па и српска) адаптација неколико грецизама могла би водити у правцу овакве форме (нгоуменниа) – грч. ἡγουμενεία (ἡγουμενία), ἡγουμένη, па чак и ἡγουμενείον (в. нап. 20). Ниједан, међутим, од посведочених семантичких садржаја, колико је нама познато, ако је судити по најважнијим речницима, не одговара „жељеном“; то су ‘игуманска дужност, игуманство’, ‘игуманија (монахиња)’

и о концу ‘игуманов животни и радни простор, игуманова ћелија’ (в. G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961–1968, 601; E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim – New York, Georg Olms Verlag, 1975, 561; H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, With a revised supplement, Oxford, Clarendon Press, 1996, 764).

11 *Slovník jazyka staroslověnského*, 12, hlavní redaktor Josef Kurz, Praha, ČSAV – Ústav jazyků a literatur, 1966, 704; *Сѣарославянскій словарь (ѣо рукописѣм X–XI веков)*, под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1994, 246.

12 Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сѣарина српских*, I, Београд, Вук Караџић 1975 [Београд, Државна штампарија, 1863], 391–392.

(у његовој нормализацији нгоүменовъ и нгоүменьскъ), постоји и овај придев, нгоүмень adj. poss. *hegumeni* (за разлику од нгоүмень m. *hegumenus*), према једној потврди из бугарског преписа Номоканона из XIII века (nom.-bulg.).¹³ У *Речнику староруској језика* налази се више потврда за овај присвојни придев (у форми нгоүменни, грч. καθηγουμένος и ἡγουμένος у косим падежима), при чему су оне и бројније у односу на творбено млађу форму (нгоүменокъ), уз један пример придева нгоүменьскын.¹⁴ У [*Историјском*] *речнику рускоја језика* сви су ови придеви у оптицају, с тим што су се њихови односи, с протоком времена, изменили – унеколико се смањило удео придева игумений у корист осталих.¹⁵

Проблем је у семантичком садржају претпостављеног придева *igumeň јер придеви изведени суфиксом *-jъ* исказују праву посесију (то доказују јасне, целовите лексикографске потврде из староруских извора), а овде о њој не може бити говора (јер се не ради о „игуманову манастиру“). Овде се очекује придев с описним, квалитативним значењем, како се и преводи, „игумански манастир“ (у множ.), што се у творбено-семантичком смислу није променило од дубље прошлости до данас на ширем словенском простору (исто је у црквенословенском идиому, као и у српском народном, све до савременог књижевног на бази народног). У значењу 'игумански' (τῆς ἡγουμενίας)¹⁶ могао би се, тако, употребити само подударан придев изведен суфиксом *-ьskъ*, што, као што знамо, у извору није случај. Придеви грађени овим суфиксом у одређеним случајевима, наиме, именују квалитет, а не посесију, нарочито када се везују за особе, лично или уопште.¹⁷

Поред овога аспекта ни у формалнограматичком смислу на истакнутим позицијама не могу стајати придеви. Наиме, у оба случаја имамо „групе речи“ које се у граматичком смислу истоветно понашају, с једном једином разликом да су први пут у једном, други пут у другом граматичком броју (што се види и из читавих конструкција, на основу конгруенције, али и на основу морфолошких карактеристика). По среди су, дакле, исте врсте речи. Облик нгоүманик није придев јер не прати несумњиву именицу манастирник;

13 Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Scientia Verlag Aalen 1963 [Viennae, 1862–1865], 237. – У питању је Номоканон који се као део Вукове збирке обрео у Берлинској краљевској библиотеци (Ms. slav. Wuk. № 48), в. V. Jagić, *Što ima u bugarskom zborniku kraljevske biblioteke u Berlinu*, Starine JAZU, V, Zagreb, 1873, 43–55; Гр. Воскресенский, *Славянскія рукоииси, хранящіяся въ заграничныхъ библиотѣкахъ: Берлинской, Пражской, Вѣнской, Люблианской, Заѣребской и двухъ Бѣлградскихъ*, Сборникъ отдѣленія рускаго языка и словесности Императорской академіи наукъ, томъ XXXI, № 1, 1882, Санкт-петербургъ 1883, 16 (X).

14 *Словарь древнерусскою языка (XI–XIV вв.)*, III, главный редактор Р. И. Аванесов, Москва, АН СССР – ИРЯ, 1990, 445–446.

15 *Словарь русскою языка (XI–XVII вв.)*, 6, главный редактор С. Г. Бархударов, Москва, АН СССР – ИРЯ, 1979, 84–85.

16 В. *Словарь древнерусскою языка (XI–XIV вв.)*, III, главный редактор Р. И. Аванесов, Москва, АН СССР – ИРЯ, 1990, s. v. ИГОУМЕНЬСКЫИ, 446.

17 Уп. за савремени српски с именицом у основи, нпр. „јуначки“, „старачки“, односно с присвојним придевом у основи „његошевски“, „поповски“ или сл. (М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаџички систем и књижевнојезичка норма)*, I. Увод. Фонетика. Морфологија. Београд 1975, 546–548; Милан Стакић, *Деривациона фонетика именица и њихова у јужнословенским језицима*, Београд, 1988, 112–114). – Уопште узев, овим словенским суфиксом (с аналогјама у германском и литванском) изводе се придеви којима се изражава припадање врсти означеној именицом у основи (Милан Стакић, *нав. дело*, 111). Овиме се, тако, именује припадност типу, а не јединки, што је, у ширем смислу речи својство, особина.

језику (уп. и данас у говорима источне и јужне Србије *љуђе, ѿсје, мужје* и сл., према историјским *јуџје, људје*),²⁴ тешко је до краја одредити да ли се ради о народној или о књишкој црти; вероватно је по среди њихово садејство (југоисточна говорна подлога; саобразни књижевни утицаји с југа).²⁵ Ово се, иначе, добро уклапа у представу о настанку Хиландарског типика, сагледану из угла народних говора. Павле Ивић, који је највише допринео у досадашњем проучавању тако постављенога питања, закључио је да је свети Сава саставио четири уникатне главе Типика, док је неко друго лице (или више лица) превело Евергетидски типик и унело допуне према Савиним упутствима. То лице је дошло с призренско-тимочког, а можда и македонско-бугарског терена. У оквиру истих налаза закључено је да је преводилац састављао и 13. главу²⁶ – а то је управо ова у којој се јављају наши примери. Појава је, иначе, доста ретка у читавој књизи – налазимо је још у 10. глави: *Ѡ дннѣ 10а₅₋₆*, и у 33. глави: *рѣкнѣтале 31б₁₅₋₁₆*. Павле Ивић није регистровао примере овога типа, док је Ватрослав Јагић, само узгред, заокружујући своју изузетну студију, изнео мишљење да не би рекао „да је под српским упливом написан номинатив множ. нгоџеннѣ 20^a. 20^{6c}“.²⁷ Фолијација којом се Ватрослав Јагић служио разликује се од данашње, али идентификација је могућа преко контекста. Знамо да се он у своме раду служио издањем епископа Димитрија, те можемо закључити да је и Јагић идентификовао оба места на исти начин као што то и ми чинимо.²⁸ Не би то било први пут да се наши заслужни преводиоци нису у довољној мери служили корисним Јагићевим запажањима.

На почетку смо приказали висок степен подударности који влада између два Савина типика, који додатно говори о познатој заједничкој основи из које су оба потекла. Примери у једнини, *манастирь* и *нгоџмань*, у Хиландарском типуку одвојени су средњом тачком која је у средњовековном структурисању текста била довољна, као обележје асиндетске напоредне конструкције (има још одговарајућих примера у најстаријим преписима оба типика). Њу су, међутим, игнорисали наши преводиоци, можда зато што ње нема ни у Ћоровићеву издању, у коме је интерпункцијски систем произвољно спроведен, према приређивачевој процени.²⁹ Но проблем оглушења о изворну пунктуацију много је шири у нашој средини од овога, па се тиме сада не можемо бавити. Приликом рада на Студеничком типуку – вероватније током Савине прераде радне подлоге, а не касније, приликом

24 В. Александар Белић, *Историја српског језика. Фонетика. Речи са деklinацијом. Речи са конјугацијом*, Изабрана дела Александра Белића, IV, Београд 2006, 164–165.

25 Налази А. Ломе у топонимији показују да је ова црта била присутна у старијим језичким слојевима у средишњим српским подручјима, на пример *Ковачје, Рибарје, Рударје, Улјарје* (А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљењу старосрпског ѿнономасѣичког речника и бољем ѿзнавању ѿиѣисловенских именовних образаца*, Београд 2013, 257).

26 Павле Ивић, *Пишање ауѿорѣтва Хилан-*

дарског ѿиѣика у свѣтлѣсти језичке слике ѿѿѿа ѿекѣта, Свети Сава у српској историји и традицији, Београд 1998, 109–111.

27 В. Јагић, *нав. дело*, 65. То, као што смо видели, модификују наше претходне речи и општа запажања П. Ивића и А. Ломе (нап. 25) – јесте номинатив множине, али није упитно његово српско порекло.

28 В. Епископ Димитрије, *Тѣик Хиландарски*, Споменик СКА 31, Други разред 29, Београд 1898, 54–55.

29 Владимир Ћоровић, *Сѣиси св. Саве*, Дела старих српских писаца, књига 1, Београд – Ср. Карловци 1928, 76.

првог преписивања његова аутографа или Аверкијева „копирања“ 1619. године – садржај дате микроцелине учињен је експлицитнијим. Наместо тачке уведен је везник, па чак и прономинално постпозитивно одређење идентитета појма који се тиме накнадно, и намерно фокусира:

_____ · нгоуманъ → _____ и нгоумень си (уп. односе у табели 3).

То је изведено у функцији пружања ослонца за следећи исказ којим је положај студеничког игумана учињен ексклузивним на простору под непосредном контролом српског (рашког) владара. И не само у ширем смислу речи, него и конкретно, граматички, нгоумень си осим што остаје на пређашњој позицији где је био део раније постављене конструкције, постаје и субјектом наредне микроцелине која ће се графички окончати тротачком у троуглу, као пунктуацијским обележјем вишега реда:

да ес(тъ) вѣсѣх[ъ] нгжмень вѣшьши · и да нарнцает се прѣвы :

Језички разлози се не противе томе да закључимо да је оваква прерада основног текста дело светога Саве, у којој се открива пуноћа особите симболичке димензије његова ктиторског чина. Постојање копулативне (координативне) конструкције чију изворну вредност поткрепљује раније речено (јер осим граматичких разлога имамо и оригиналну, данашњим речником казано „ауторизовану“ интерпретацију), додатно развејава сумње, и учвршћује нас у уверењу да се у анализираном сегменту из Хиландарског типика у првом примеру налазе две именице у напоредном споју, с истим граматичким обележјима, као и у другоме примеру, који их очито прати.

Имамо, тако, творбене, семантичке, морфолошке и синтаксичке разлоге који намећу другачији превод од до сада важећег:

„да уживај[у исто] поштовање³⁰ манастир [и] игуман, као и други царски манастири [и] игумани“.

У Хиландарском типиксу се, дакле, не помињу „игумански манастири“.³¹ А било би то и својеврстан анахронизам, будући да би овакав, маркирани спој био очекиван тек у другој половини XIV века, када је идиоритмија почела узимати маха на Светој Гори Атонској. Тада су уз игумане знатну власт добили манастирски „прваци“, да би се временом улога игумана минимализовала. Тако би, насупрот овако (пре)уређених манастира, традиционалан тип

30 И србизам пошта (на овоме месту јер је црквенословенски почьсть и почьтение, *Slovník jazyka staroslověnského*, 28, Praha 1975, 234–235, али и српски, в. Ђ. Даничић, нав. дело, II, 406–407) није добро превођен, или због не-разумевања или због превелике преводилачке слободe. Он је до данас задржао своје значење ‘поштовање, почаст’ (в. *Речник српскога језика*, редиговао и уредио Мирослав Николић, Нови Сад, Матица српска, 2007, s. v. пошта¹, 993; разуме се, реч је присутна и у неким другим словенским језицима, нпр. чеш. *pošta*). Израз в[ъ]ти оу пошти, стога, значи ‘бити по-

штован, уважаван’, преносно у одговарајућем контексту ‘бити у [истој] почасту – у [истом] рангу’.

31 Вреди напоменути да одговарајућег појма нема ни у једном од оснивачких византијских аката манастира Хиландара из 1198–1199. године (в. *Actes de Chilandar I, Des origines à 1319*, par Mirjana Zivojinovic, Ch. Giros, Vassiliki Kravari, Archives de l’Athos, tome XX, 1995; в. преводе у прилогу Д. Н. Анастасијевић, *Још о једини смрти Немањине*, Глас СКА ХСII, Други разред 54, Београд 1913, 99–109.

представљали они у којима се чува општежиће с игуманом на челу. Тек тада би имало смисла говорити о „игуманским манастирима“.³²

Да је још и у средњем веку назначено место изазивало недоумице, видимо по његовој преради у типцима из треће четвртине XIV века (несагласност са Студеничким типиком показује да је реч о накнадним интервенцијама). Ево тога одељка из преписа таха монаха Марка из 1370/1375. године (НБС, Рс 17), с којим је сагласан текст из Михина преписа (Универзитетска библиотека у Одеси, бр. 1/97,6 (536)):³³

да кс(тъ) оу почтти монастыра, нгоуменъ. також(е) ннѣх(ь) ц(а)р(ь)скыхъ монастырѣ
нгоуменіе 304б.¹⁶⁻¹⁸

Овде је синтаксички однос између „манастира“ и „игумана“ промењен, тако што је „манастир“ подређен „игуману“ у оквиру именичке синтагме, као његов падежни атрибут. „Манастир“ је сада оба пута у генитиву, с тим што се равна према броју у коме је „игуман“ (једн., множ.). Превод:

„да ужива [исто] поштовање игуман манастира, као и игумани других царских манастира“.

Ни овога пута, у типцима преписаним у време осетног присуства идиоритмије на Светој Гори, нема „игуманских манастира“. Њих, дакле, уопште нема у Хиландарском типичу светога Саве Српскога.

32 Постоји више назнака да је идиоритмија почела свој постепени продор на Атосу током XIV века услед сталног мењања друштвено-историјских прилика, нарочито од средине столећа. Први директни подаци о томе су у сигилију патријарха Антонија IV (1391) у коме се, између осталог, истиче да монаси Хиландара живе у идиоритмији. То је, иначе, време турске власти. После битке код Ангоре (1402) Турци се привремено повлаче, те цар Манојло II Палеолог доноси трећи светогорски типик у виду хрисовуље (1406) у коме се објашњавају и на неки начин прихватају „привремене“ промене које су се догодиле у овој великој монашкој заједници. О свему в. Мирјана Живојиновић, *Аѿон – ѿјава ойшѿежића и ѿочеѿи особеножића*, Седма казивања о Светој Гори, Београд 2011, 31–52. Користан кратак преглед историјских деша-

вања в. и код Панајотис Христу, *Свѿта Гора Аѿонска. Истѿорија, живоѿи, блаѿа*, с енглеског превео Владета Јанковић, Београд 2009, 317–333. – Одлично је запажање акад. М. Живојиновић да се потреба за наглашавањем општежителног карактера неких манастира јавља тек истовремено с рађањем особеножителних елемената у светогорским манастирима. Из тог разлога се и термин „општежиће или киновион“ ретко сусретао у изворима пре XIV века. До тог времена служило се неутралним терминима (*нав. дело*, 37–38). И запажање о анахроности тобожње терминолошке синтагме коју смо анализирали, припада акад. М. Живојиновић, на чему јој овом приликом захваљујемо.

33 Оба рукописна текста пропратио је В. Ћоровић, *нав. дело*, 76.

DOES THE TYPIKON OF CHILANDAR MENTION
'HEGUMENIC MONASTERIES'?

In the currently available translations of the complete works of Saint Sava it is possible to find, among other things, a disputed phrase in the 13th chapter of the *Typikon* of Chilandar regarding the status of the Chilandar monastery and its hegumenos. The translation of this *typikon* is largely based on the text of the oldest manuscript copy dating from 1206 (Chil., AS 156). Earlier translators failed to capture the meaning of the successive clauses that place the monastery and the hegumenos at the same grammatical level. A multifaceted linguistic analysis, supported by the evidence of the corresponding phrase in the *Typikon* of Studenica, which is with great certainty assumed to have been shaped by Saint Sava, shows that the current interpretation is untenable. It is impossible to find the so-called 'hegumenic monasteries' on the *Typikon* of Chilandar, either in the oldest manuscript copy, or the later ones, from the third quarter of the 14th century. The phrase simply refers to 'the monastery and the hegumenos, i.e. 'monasteries and hegumenoi'.

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

<i>Архимандрит Тихон</i>	Настанак завршног дела Савиног Житија Светог Симеона у светлости хиландарског рукописа број 387	7
<i>Archimandrite Tihon</i>	On the final part of the Life of St Symeon by St Sava in the light of the Chilandar manuscript no. 387	18
<i>Виктор Савић</i>	Помињу ли се „игумански манастири“ у Хиландарском типикју?	19
<i>Viktor Savić</i>	Does the <i>Typikon</i> of Chilandar mention ‘Hegumenic monasteries’?	27
<i>Владимир Вукашиновић</i>	Рукописни служабници Библиотеке манастира Хиландара као извори за реконструкцију развоја српског богослужења од XIII до XIX века	29
<i>Vladimir Vukašinić</i>	Manuscript Service books of the Chilandar monastery Library as sources for reconstruction of development of Serbian worship XIII to XIX century	38
<i>Мирјана Живојиновић</i>	Грчки акти у преводу на стари српски језик	39
<i>Mirjana Živojinović</i>	Les actes grecs traduits en ancienne serbe	45
<i>Srdjan Šarkić</i>	A “Thing” – the concept and division in Serbian mediaeval law	47
<i>Срђан Шаркић</i>	Појам и подела „ствари“ у средњовековном праву	53
<i>Cyril Pavlikianov</i>	The Slavic acts of the Athonite monastery of Kastamonitou and the documentary heritage of the grand čelnik Radič	55
<i>Кирил Павликјанов</i>	Средњовековни словенски Архив светогорског манастира Кастамонита и документа великог челника Радича	122
<i>Дејан Целебдић</i>	Две поствизантијске исправе о хиландарској келији Светих Арханђела у Кареји	123
<i>Dejan Dželebdžić</i>	Two post-Byzantine documents from Chilandar monastery on the cell of the Holy Archangels at Karyes	133
<i>Ognjen Krešić</i>	Adapting to shifting imperial realities: Mount Athos (Chilandar monastery) in the political and economic context of the eighteenth-century Ottoman Empire	135
<i>Оињен Крешић</i>	Прилагођавање променљивим условима Царства: Света Гора (манастир Хиландар) у политичком и економском контексту Османског царства у XVIII веку	145

<i>Бранислав Тодић</i> <i>Branislav Todić</i>	Време изградње католикона и ексонартекса манастира Хиландара.. 147 The date of construction of the katholikon and exonarthex of the Chilandar monastery 171
<i>Ана Радовановић</i> <i>Ana Radovanović</i>	Хиландарска икона Богородице Тројеручице..... 173 The Chilandar icon of the Three-Handed Theotokos..... 188
<i>Phokion Kotzageorgis,</i> <i>Monk Kosmas</i> <i>Simonopetritis</i> <i>Фокион Коцаџеорџис,</i> <i>Монах Козма</i> <i>Симонопейџирџис</i>	The History of the katholikon of the Athonite monastery of Simonopetra until the XIX century based on written sources ..... 189 Историја католикона атонског манастира Симонопетре до XIX века према писаним изворима 216
<i>Zoran Rakić</i> <i>Зоран Ракић</i>	The eighteenth century wall paintings in the Chilandar monastery – iconographic and stylistic characteristics ..... 217 Зидно сликарство XVIII века у манастиру Хиландару – иконографске и стилске карактеристике 230
<i>Ђорђе Бубало</i> <i>Đorđe Bubalo</i>	Драгутин Анастасијевић на Светој Гори 1906/1907. и 1912. године ..... 233 Dragutin Anastasijević on Mount Athos in 1906/7 and 1912 306

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISSN 0584-9853

НАСЛОВНА СТРАНА: арх. НИКОЛА ДУДИЋ
ЛЕКТУРА: МЛАДЕНКА САВИЧИЋ
ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ
ШТАМПА: COLORGRAFХ, БЕОГРАД
ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2018. ГОД.
ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА